

Katsauksia.

* 31. 8. 1882. † 13. 8. 1949.

Uno Harva in memoriam.

Uno Harva sai viime jouluksi päätökseen kirjansa »Suomalaisten muinaisusko». Hän kiirehti tämän suuren teoksensa painosta-valmistumista miltei kärsimättömästi ikäänkuin aavistellen, että hänen luokseen oli saapumassa »kuolon enkeli», josta hän vuonna 1925 oli kirjoittanut ystävänsä Knut Tallqvistin juhlakirjassa. Hänen alitajuinen aavistelunsa oli oikeassa. Hän oli tuskin saanut lukeakseen tämän monumentaalisen teoksensa ensimmäiset arvostelut, kun yksi Azrā'ilin lukemattomista silmistä sulkeutui.

Uno Harvan ensimmäinen varsinainen tieteellinen tutkielma käsitteli »Agricolan mainitsemia maanviljelyksen jumalia» (Aika 1909). Mistä hän alkoi, siihen hän päätti: »Suomalaisten muinaisuskossa» (1948) on laaja johdanto, jossa tehdään kunniaa uskonnonhistoriamme isälle; ja koko teos on ikäänkuin Agricolan jumalainluettelon kommentointia. Tuon nelisivuisen Ajan kirjoitelman ja 519-sivuisen »Suomalaisten muinaisuskon» välille mahtuu pitkä työvuosien sarja. Noina vuosina keh-

keytyi nuoresta papista ja aloittelevasta tiedemiehestä uskontotieteilijä, sosiologi ja kansanrunoudentutkija, jolla on kansainvälinen maine.

Uno Harva ei halunnut milloinkaan levätä laakereillaan, ei silloinkaan, kun ne olivat ansaituimmat. Hän tarttui aina yhtä innostuneena uusiin tehtäviin. Hänen tavattoman laaja kirjallinen tuotantonsa, jonka täydellinen luetteleminen on tässä mahdotonta, kertoo luontaisista lahjoista, uupumattomasta tutkijanuteliaisuudesta ja -vireydestä, yhä kasvavasta tietomäärästä ja vihdoin suvereenista kokonaisnäkemyksestä, sitkeästi suoritettujen detaljitutkimusten avuin saavutetusta. Hänen kynästään ovat lähtöisin kaukaisten kielisukulaistemme permiläisten, tšeremissien, lappalaisten ja mordvalaisten muinaisuskontojen laajat monografiat — näistä lienee hänelle itselleen ollut rakkain tehtävä »Tšeremissien uskonto», koskapa hän vielä elämänsä viimeisenä keväänä miltei hellästi, muistoihinsa vaipuen, kertoi onnellisista kokemuksistaan Volgan uhrilehdoissa, tšeremissien uhrijuhlien osanottajana. Hänen 587-sivuinen teoksensa »Finno-Ugric and Siberian Mythology», joka painettiin arvokkaassa John Arnott Mac Culloch'in julkaisemassa sarjassa »The Mythology of all Races» (Boston 1927), sai osakseen loistavat arvostelut ja aiheutti sen, että kansainvälinen tutkimus — vihdoin — tutustui myös suomalaisten ja sen heimolaisten uskontojen siihen mennessä varsin hämyiseen maailmaan. Tämän kirjan aihepiiristä kasvanut »Altain suvun uskonto» vihdoin on Harvan kypsyeimmän kauden mahtava luomus. Kun nuoren maisterin »kirjoitus lappalaisista» vuonna 1910 hyväksyttiin »Suomen suvun muinaisuskonto»-sarjaan, »kunniaakkaaseen paikkaan», kuten Kaarle Krohn kirjoitti 1. 10. 1910, oli todella tapahtunut onnistunut arvanheitto; eipä tuo »kirjoitus», Lappalaisten uskonto, ole sen »paikan» kehnoimpia. Mutta matka siitä »Altain suvun uskontoon» on valtava: suunnattomasti laajentuneet perspektiivit, kiinteä ote, loistoisa tyyli ovat ominaisia tälle, niinkuin muillekin Uno Harvan miehuuskauden teoksille. — »Altain suvun uskonto» sisältää — samoin kuin »Mordvalaisten uskonto» — myös Uno Harvan tieteellisten kokemusten suuren synteessin. Jos Uno Harvan »koulukunnasta» ja metodista haluaa päästä selville, lienee lähinnä turvaututtava niihin ja jätettävä syrjään nuoruudenteos »Jumalauskon alkuperä» (1916), josta siitäkin kriittillinen arvostelija Jan de Vries saattoi sanoa: »Man kann die sachliche Darstellung der Phänomene und die gute Übersicht über die Entwicklungstufen nur loben».

Uno Harvalla oli voimakas taipumus synteeseihin; ja yleisnäkemys on tunnusomainen myös hänen niille teoksilleen ja kirjoitelmilleen, jotka kohdistuivat erikoiskysymyksiin. Hänen tuotannostaan voi poimia hyvin runsaasti tällaisia uskomusten erikoistutkimuksia. Hän käsitteli ansiokkaassa väitöskirjassaan (1913) vedenhaltijoita. Hän selvitteli myös monia muita kansanuskomusten yliluonnollisia olentoja pyrkien lähinnä aineiston avuin pääsemään perille niiden synnyn salaisuuksista (esim. Suomalaisten haltioista, 1921; Meteorit ja kansanusko, 1926; Bjárans klotform, 1927; Para, 1928; Turisas, 1933; Metsänhaltian koira, 1937), hän kohdisti huomionsa sielu-uskoon ja ihmisen olemukseen (esim. Ihminen ja hänen hahmonsä, 1930) ja siirtyi elämänsä viimeisellä vuosikym-

menellä yhä useammin selvittämään vainajiin liittyviä uskomuksia (esim. Ruumiin ylösnouseminen, 1943; Kyöpelinvuori ja Konnunsuo, 1942; Sodassa kaatuneiden tuonela, 1944; Elävä ruumis, 1945) ja ratkomaan itse taivaanjumalan arvoitusta (1947). Laajin niistä erikoiskysymyksistä, joiden parissa Uno Harva ahkeroi, oli kuitenkin kysymys elämänpuusta. Hänen käsiinsä oli sattunut pari tanskalaisen oppineen Axel Olrikin kirjoitelmaa, joiden inspiroimana hän, kombinaation johtaessa kombinaatioon, selvitti toisaalta kansainvälisen elämänpuun ja maailmanpatsaan (Aika, 1918; Uusi Suomi, 1920; Elämänpuu, 1921; Der Baum des Lebens, 1922), toisaalta sammon arvoituksen (Virittäjä, 1918; Uusi Aura, 1943; Saga och sed, 1943; Sammon ryöstö, 1943, Budkavlén, 1944; Suomalainen Suomi, 1944; Virittäjä, 1944.) Tämä aihe toi kiinnostuksen piiriin muitakin aiheita, joilla oli joitakin kosketuskohtia siihen (esim. Den tvåhövdade örnen, 1921, Paratiisi, 1922, Vintergatan, 1945). — Ryhtyessään tutkimaan elämänpuuta Uno Harva oli siis puuttanut detalleihin, mutta sen kaikinpuolinen tarkastelu oli pakottanut hänet selvittämään koko euraasialaisen esiptolemaiolaisen maailmankuvan, näkemään maailmanpylvään, elämänveden lähteen, elämänlankojen, kohtalottarien, äitijumalattaren, taivaan kerrosten yhteyden, tähän asti havaitsemattoman. Tätä teosta lukiessa tuntee, miten tutkija ja taiteilija kohtaavat toisensa — miten runoilijan intuitio ja tiedemiehen vankka ohjaileva käsi kokoavat hajalliset myyttimäiset mahtavaksi, värikkääksi panoraamaksi.

Kun Turun (suomalaiseen) yliopistoon perustettiin sosiologian professori, viran alue määriteltiin siten, että se nimenomaan sisälsi myös vertailevan uskontotieteen, »ja viran haltijan tuli kohdistaa harrastuksensa erityisesti suomalais-ugrialaisten kansojen pitämuksiin ja uskomuksiin». Uno Harvan harrastuksen aluetta riitti kyllä profaanisosiologiaankin. Jo vuonna 1915 hän oli kirjoittanut Volgan suomensukuisten kansojen yhteiskuntajärjestyksestä; kolttain luona käydessään hän perehtyi tämän arktisen kansan omistusoikeuteen (1927); hän kirjoitti sukumme kansojen kansanomaisesta moraalista (1938) ja sukulaisnimityksistä (1938); naimatavoistamme (1941); ja vuonna 1943 hän määritteli sosiologian tutkimusalat ja tehtävät. Hän suoritti laajoja esitöitä kirjoitukseen tutkimuksen suomalais-ugrilaisesta perhe-instituutiosta, mutta tämän työn valmistumisen keskeytti lopullisesti kuolema.

Lähimpänä Virittäjän lukijoita ovat Uno Harvan suomalaisiin runoihin kohdistuneet tutkimukset. Jo vuonna 1909 hän julkaisi pienen kirjoitelman Kalevalasta Turun Sanomissa, ja voidaan havaita, että rinnan hänen muuhun kansanperinteeseen kohdistuneen harrastuksensa kanssa myös vanhat runomme pitivät hänen mielenkiintoaan jatkuvasti vireillä. Niinpä hän selvitteli Vellamonneidon ongelmaa (1916), pakkasen loitsua (1919, 1926), Ritvalan helkamenoja (1922, 1941, 1942), Piispa Henrikin surmavirttä (1928), loitsulauluja (1935), Antero Vipusen arvoitusta (1937, 1939), Lemminkäisen matkaa Päivölän pitoihin (1945), Pohjolan arvoitusta (1947) jne. Hänen varsinaisessa suuressa runontutkimuksessaan Kauko-Karjalan häärinot (1929), pyritään — päinvastoin kuin yleensä suomalaisissa runontutkimuksissa — valaisemaan myös runo-

jen sosiaalista ja kulttuurihistoriallista taustaa. Uno Harvan runoihimme kohdistuvat tutkimukset — viimeksimainittua lukuunottamatta — eivät yleensä ole runontutkimuksia sanan perinnäisessä mielessä: hän käytti runojen tarjoamaa aineistoa lähinnä selvittääkseen mielenkiintoisia kulttuurin ilmiöitä, ei pyrkiäkseen »alkumuotojen» määrittelyihin. Sangen lukuisissa esitelmissään ja kirjoitelmissaan hän on tuonut julki periaatteellisen kantansa myös niistä yleisistä kysymyksistä, jotka ovat kauan askarruttaneet muinaisrunoutemme tutkijoita. Teoksessaan »Varsinais-Suomen henkistä kansankulttuuria» (1935) hän muun ohella radikaalisti käsitteli sankarirunojamme lähtien siitä teesistä, että »muinaisrunojemme syntymäseutu on siirtynyt idän 'raukoilta rajoilta' maan toiselle äärelle, Suomen vanhimman viljelyksen rintamaille». Keskiajan balladit, hän lausui, on nekin sepitetty suomalaisen kieliasuun Lounais-Suomessa. Runojemme tutkijana Harva täten yhtyi eräaseen Kaarle Krohnin pääteorioista, ja hän tunnustikin aina »mitä suurimman kiitollisuudenvelkansa» tuolle »kansallisen tieteemme merkkimiehelle», kuten hän julkisessa esitelmässään mainitsi. Ja ns. suomalaisesta metodista — johon on kritiikkiäkin kohdistettu — hän lausui: »Vaikka tällä metodilla olisikin rajoituksensa, sillä on ollut erittäin tärkeä käytännöllinen merkitys».

Voidaan sanoa: Uno Harva piti samanaikaisesti hallussaan kolmea laajaa tieteenalaa, uskontotieteen, sosiologian ja kansanrunoudentutkimuksen, mikäli pidämme silmällä yliopistojemme professuurien jakaantumista. Ja kuitenkin hänen tieteellinen tuotantonsa muodostaa merkillisen yhtenäisen, sopusuhtaisen kokonaisuuden, jonka osat liittyvät kiinteästi toisiinsa. Hän on jatkanut toisaalta Krohnin ja Westermarekin työtä; ja hänen nimensä on tieteidemme historiassa samalla kunniataululla kuin näiden opettajiensa; hän on toisaalta kulkenut myös suurten ugristiemme, ennen muita Castrénin ja Paasosen, rastimia uria ja vaelluksensa varrella laventanut niitä.

Uno Harva oli, kun häntä seurassa tapasi, omalla hillityllä tavallaan iloinen ja hilpeä mies. Ja hän viihtyi seurassa, ja muut hänen ansiostaan. Kun hän avasi sanaisen arkkunsa, tuntui kuin se olisi täynnään kaskuja ja muistelmia. Varsinaissuomalaisittain huumoria viljellen hän kuvaili yhtä riemullisesti kotipitäjänsä Ypäjän originaaleja kuin seikkailujaan Volgan laivassa tai Siperian junassa. Hänen juttelunsa kohosi aina taiteelliselle tasolle; useasti hän antoi kertomuksilleen vain hänelle ominaisen salaperäisen värityksen. Kun aikoinani kuuntelin dosentti Harvan luentoja Helsingin yliopistossa, havaitsin hänet luennoitsijaksi Jumalan armosta; hieman papillisella paatoksella, vapaasti, ilman konsepteja, hän meille aloittelijoille selvitteli mieliaiheitaan. Tapahtui joskus, että noina iltatunteina sammutettiin valo auditoriosta, jotta esitys vainajain saattosta voisi tapahtua oikean tunnelman vallitessa. — Hänessä, suuressa tiedemiehessä, oli aina myös taiteilijaa. Ja runoilijana hän oli aloittanut: kun liian pieni Turun koulun poika ei itse ollut voinut viedä runojansa Uuteen Auraan, olivat toverit sen tehneet, ja runot olivat nähneet julkisuuden. Ja runoilijana hän on jatkanut: vuosien 1901 ja 1902 »Kanerva»-nimisessä lehdessä ilmestyi kokonainen sarja hänen lyriikkaansa, ja

myöhemminkin hän oli suosittu juhlarunoilijana. Hänen kiinnostuksensa sanaan ja tyyliin jäi pysyväiseksi, ja suomalaisten tiedemiesten piiristä — Pälsiä lukuunottamatta — on vaikeata löytää hänen veroistaan sanan mestaria. Hän ei koskaan suostunut julkaisemaan lyhintäkään artikkelia, joka ei olisi ollut viimeistely myös muodollisessa suhteessa. Hänen puheensa ovat lajissaan esikuvallisia ja edustavat klassillista kaunopuheisuutta. Luulenpa, että maassamme harvoin on pidetty sen veroista puhetta kuin mikä kuultiin Sortavalan juhlakentällä 1935. Se oli loppuunviety loogillisuudessaan ja paikoitellen suorastaan aforistinen. Se oli korkea veisu Suomen kansalle ja sen geniukselle, Suomen kielettärelle ja runottarelle. Siitä huokui kunnioitus ja kiitollisuus esi-isiä kohtaan — niitä esi-isiä kohtaan, joiden ajatus- ja tunnemaailmaan hän oli niin syvälle tunkeutunut: »ja tätä kiitollisuuttamme emme voi heille osoittaa sen paremmin kuin pitämällä heidän perintöään pyhänä sekä vaalimalla, kehittämällä ja kartuttamalla sitä tulevien sukupolvien ja, jos mahdollista, koko ihmiskunnankin hyväksi». Ja hän lisäsi monimerkityksiset sanat, uskontunnustuksensa: »Jos kansan jumalat kuolevat, kuolee kansa itse.»

MARTTI HAAVIO